

Danuta MARZEC

*Akademia Jana Długosza
w Częstochowie*

Magdalena PLUSKOTA

*Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości
w Wałbrzychu*

Profilaktyka w wychowaniu wczesnoszkolnym — nowe wyzwania

Abstract: Prevention in Early School Education: New challenges

The ongoing dispute and new projects of transitions in the educational system in Poland lead to the discussion on the problems of school prevention system which currently does not meet social expectations. School is a place where all the problems experienced by young generations are faced: risky behaviors, antisocial behaviors and unhealthy habits are observed as soon as primary schools. Violence, aggression, school mobbing, cyberbullying and hatred are the phenomena which are extending also among students from primary schools. With development of information technology, new forms of electronic aggression and cyberbullying emerged, including flaming (aggressive conversations in social media), cyberviolence (regular sending of unpleasant messages to the victim), phishing (pretending to have an identity of a victim), publication of secrets, cyberstalking (tracking, stalking and harassing a person with messages), happy slapping (provoking and attacking a victim for the purpose of recording a video or photograph and sharing them in social media or on the internet). According to a survey conducted by the Institute for Educational Research in 2015, 14% of 11-years-old students have experienced violence at school, with this percentage being 11% among children aged 13. Therefore, the problems of early school prevention are especially important and schools face new challenges to solve these dangerous phenomena.

Key words: prevention, pre-school education, changes in education, prevention programs

Słowa kluczowe: profilaktyka, wychowanie wczesnoszkolne, zmiany w edukacji, programy profilaktyczne

Wstęp

Bezpieczeństwo w szkole to obecnie częsty temat dyskusji prowadzonych przez dyrektorów, nauczycieli, rodziców oraz władze oświatowe. Rosnąca liczba zachowań ryzykownych wśród dzieci i młodzieży, a także pojawienie się nowych zagrożeń dla ich prawidłowego rozwoju wymusza podjęcie działań profilaktycznych w szkole, rodzinie i środowisku lokalnym. Badania ewaluacyjne programów profilaktycznych dowodzą, że ich niezadowalająca skuteczność wiąże się nie tylko z jakością, ale także ze sposobem organizowania szkolnej profilaktyki. Wśród mankamentów można wymienić: działania krótkotrwałe, często wymuszone bieżącą sytuacją szkolną, programy realizowane przypadkowo — w chwili, gdy pojawiają się jakieś oferty, oraz programy narzucone odgórnie przez samorządy bez konsultacji ze szkołą. Dużymi mankamentami są: brak diagnozy potrzeb i problemów szkolnych poprzedzających wdrożenie programu, wadliwe kryteria wyboru i nieadekwatność programów oraz realizacja ich przez osoby spoza szkoły, zrywające z nią kontakt po zakończeniu działań. W tradycyjnym systemie wychowawczo-profilaktycznym uczniowie musieli podporządkować się nauczycielom, co powodowało liczne konflikty. Dawniej przeważał przekaz słowny, a w klasie akceptowało się dominację nauczyciela i dyrektora, którzy ustalali reguły postępowania, profilaktyka oparta była na potępianiu i wygaszaniu niewłaściwych postaw — była to tzw. profilaktyka defensywna (Rylke, Tuszewski, 2004, s. 45–60). Obecnie musi to być profilaktyka kreatywna, która wykorzystuje czynności o charakterze konstruktywnym, nakierowane na wspomaganie i aktywizowanie uczniów, aby poradzili sobie z zagrożeniami. Profilaktyka kreatywna to system racjonalnych działań wzmacniających lub podtrzymujących postawy prospołeczne, których podstawy powinny być ukształtowane już w dzieciństwie. Nowoczesna profilaktyka preferuje pozytywne sposoby i środki działania, za pomocą których można inicjować, kształtować i wzmacniać postawy młodzieży (Szymańska, Zamecka, 2002, s. 19–30). Musi to być profilaktyka integralna, która uwzględnia całą rzeczywistość i otoczenie wychowanka, a nie jedynie jednostkowy problem, ponieważ zachowania ryzykowne są ze sobą powiązane. Obecnie dominuje psychologizujący model profilaktyki, oparty na założeniu, że atrakcyjność substancji psychoaktywnych dla pewnych osób wynika głównie z dążenia do dobrego samopoczucia albo do pokonania lęku w szybki i łatwy sposób, bez potrzeby modyfikowania swojego zachowania. Substancje i obiekty uzależniające są emocjonalnym „lekarstwem” dla osób przeżywających kryzys, a trudna sytuacja wychowanka wynika z sytuacji rodzinnej, szkolnej, rówieśniczej, społecznej oraz uwarunkowań kulturowo-aksjologicznych (Dziewiecki (red.), 2000, s. 20–40).

Współczesna profilaktyka zmierza do objęcia swoim oddziaływaniem również dzieci młodsze, w wieku 10–12 lat, ponieważ już w szkole podstawowej za-

obserwować można nasilenie się zachowań agresywnych i innych niekorzystnych zjawisk zagrażających prawidłowemu rozwojowi dzieci i młodzieży. Potwierdzają to badania przeprowadzone przez Instytut Badań Edukacyjnych, opublikowane w lipcu 2015 r., a dotyczące bezpieczeństwa uczniów i klimatu społecznego w polskich szkołach (Przewłocka, 2015, s. 9–84).

Raport przedstawia wyniki badań mających na celu pogłębienie wiedzy na temat przemocy i agresji w szkole oraz opis klimatu szkoły i klasy jako ważnego kontekstu dla kwestii bezpieczeństwa. Badanie koncentrowało się na takich zagadnieniach, jak: skala, formy i specyfika agresji rówieśniczej, indywidualne i środowiskowe czynniki ryzyka wiktyimizacji, doświadczenia, opinie nauczycieli, pedagogów, dyrektorów szkół dotyczące agresji i przygotowania do działań interwencyjno-profilaktycznych oraz samopoczucie uczniów w szkole.

Badania ukazały, że 10% uczniów jest dręczonych w szkole, 2% nawet codziennie; są to najczęściej dzieci z rodzin ubogich, niewydolnych wychowawczo, zagrożonych patologią. Najwięcej agresji jest w szkołach podstawowych, w gimnazjach problemem jest przemoc elektroniczna, lecz wraz z wiekiem te zjawiska słabną. Ponad $\frac{1}{3}$ uczniów doświadcza w ciągu miesiąca co najmniej kilkakrotnie agresywnych zachowań kolegów; dotyczy to zwłaszcza klas IV–VI szkoły podstawowej. Wśród reakcji dzieci na dręczenie dominują zachowania unikowe (obserwowanie, lekceważenie, omijanie), bardzo rzadko szukają one pomocy u nauczycieli. Wśród form przemocy wśród uczniów szkół podstawowych dominują: obgadywanie, izolowanie, wrogie nastawienie klasy (54%), wyzwiska, obrażanie (49%), ośmieszanie, poniżanie (42%), agresja materialna, niszczenie, zabieranie przedmiotów (36%), agresja elektroniczna (25%), agresja fizyczna (33%). 15% uczniów twierdzi, że jest dręczonych kilka razy w tygodniu. Znaczna część wychowawców nie zdaje sobie sprawy ze skali zjawiska, nie zauważa negatywnych zachowań w swojej klasie. Ocena życzliwości i troski nauczycieli spada wraz z wiekiem uczniów; w ostatnich klasach szkoły podstawowej większość uczniów uważa, że nauczyciele są pomocni w problemach związanych z nauką, ale w sprawach pozaszkolnych nie można z nimi porozmawiać na każdy temat (tego zdania jest 60% uczniów).

Wszystkie badane szkoły prowadziły jakieś działania profilaktyczne związane z przemocą i agresją; trzy czwarte z nich kładło nacisk przede wszystkim na profilaktykę uniwersalną, skierowaną do wszystkich uczniów, rzadko występowała profilaktyka wskazująca, obejmująca uczniów z zachowaniami ryzykownymi, i selektywna, ukierunkowana na uczniów z grup wysokiego ryzyka (*Raport metodologiczny*, 2015). Systematyczne badania prowadzone przez instytucje naukowe związane z oświatą szkolną potwierdzają, że skala zjawiska przemocy rówieśniczej jest duża, a jej formy ulegają zmianie. Celem opracowania było zebranie opinii wśród nauczycieli szkół podstawowych na temat przemocy rówieśniczej ze szczególnym uwzględnieniem cyberprzemocy oraz uzależnienia od

internetu. Próbowano ustalić, jaki jest poziom wiedzy na temat tego zjawiska wśród nauczycieli oraz w jakim stopniu w realizowanych programach profilaktycznych uwzględnione są treści dotyczące przemocy elektronicznej.

Uzależnienie od internetu i cyberprzemoc wśród uczniów

Wraz z powstaniem społeczeństwa informacyjnego, w czasach komputeryzacji i cyfryzacji, komputer, internet czy telefon komórkowy odgrywają ważną rolę także dla najmłodszych uczniów. Wśród specjalistów zajmujących się tematyką zdrowia psychicznego od dawna trwa dyskusja nad wpływem internetu na rozwój dzieci i modyfikację ich zachowań. Uzależnienie wiąże się z faktem, iż dana osoba odczuwa potrzebę coraz częstszego korzystania z internetu przez coraz dłuższy czas, traci zainteresowanie innymi dziedzinami życia, odczuwa przygnębienie i lęk, gdy nie może z niego korzystać. Mogą pojawiać się natrętne myśli, a w skrajnych przypadkach użytkownik ogranicza bądź całkowicie rezygnuje z ważnych czynności i obowiązków. Uzależnienie od sieci nie jest jednolitym zespołem, lecz przejawia się w postaci różnego rodzaju zachowań, takich jak: przymusowe przeglądanie oraz przechowywanie dużych ilości informacji z internetu, uporczywe sprawdzanie poczty internetowej, zgrywanie muzyki i filmów, rozmowy za pomocą sieci czy różnego rodzaju komunikatorów internetowych, granie w gry komputerowe, nadmierne zaangażowanie w fora dyskusyjne i kontakty nawiązywane za pomocą poczty elektronicznej (por. Augustynek, 2003; Augustynek, dostęp 2016).

Cechą charakterystyczną uzależnienia jest brak kontroli nad czasem korzystania z sieci, pomimo nieudolnych prób kontrolowania tego czasu lub zaprzestania korzystania z internetu, a także wyszukiwanie zajęć związanych z internetem, np. kupowanie książek na ten temat, testowanie nowych przeglądarek. Z powodu zbyt częstego korzystania z internetu ogranicza się czas przeznaczony na inne aktywności o charakterze społecznym i rekreacyjnym. Dysfunkcyjne korzystanie z internetu pociąga za sobą: zaburzenia koncentracji uwagi i sprawności myślenia, pogorszenie wzroku, wady postawy, podatność na infekcje, bezsenność, nadpobudliwość, zaburzenie kontroli popędów, depresję, lęk społeczny i inne uzależnienia (Błachnio, Przepiórka, Rowiński, 2014, s. 378–395).

Niektóre źródła podają, że uzależnienie od Internetu, podobnie jak inne rodzaje uzależnień, można podzielić na kilka faz:

- fazę początkową, gdy surfowanie w sieci sprawia przyjemność i wzrasta ochota na coraz częstsze przebywanie w wirtualnej rzeczywistości;
- fazę ostrzegawczą, w której internauta szuka okazji do jak najczęstszego kontaktu z komputerem, co rozładowuje napięcie; często korzysta z sieci w ukryciu;

— fazę krytyczną, w której następuje spadek innych zainteresowań, zaniedbywanie obowiązków, złe samopoczucie, złość, negatywne objawy somatyczne;

— fazę przewlekłą, czyli właściwie uzależnienie — dochodzi tu do przeżywania silnych emocji, rozpadu więzi emocjonalnych z najbliższymi, pojawia się poczucie bezsensu życia w realnym świecie (za: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, VI, 2003, s. 1194).

Uzależnienie, jako przymus ciągłego powtarzania zachowania, które przynosi zadowolenie, może być spowodowane czynnikami osobowościowymi (labilność emocjonalna, poczucie krzywdy, zagrożenia, obniżone poczucie własnej wartości, niezaspokojenie potrzeby przynależności do grupy, niski poziom tolerancji na frustrację) lub społecznymi, w tym dysfunkcjonalnością rodziny (konflikty, przemoc w rodzinie, zanik więzi emocjonalnej między rodzicami a dziećmi; por. Ćwiąk, 2003, s. 2–4).

Dzieci korzystają z sieci w różny sposób, co jest powiązane z ich wiekiem. Już dla małych dzieci komputer, tablet czy telefon komórkowy to bardzo ciekawe przedmioty, oglądają bajki, słuchają piosenek, potrafią grać w gry. W okresie wczesnoszkolnym komputer staje się narzędziem pracy i zaczynają one szukać pomocy przy odrabianiu zadań, uczą się języków. W starszych klasach szkoły podstawowej dzieci podejmują dyskusje na różnych forach czy czatach, piszą e-maile i często nie zdają sobie sprawy, że internet to miejsce publiczne (por. Wołpiuk, 2003, s. 50–63). W świecie wirtualnym młode osoby mogą bez skrępowania, anonimowo wyrażać swoje opinie, przeciwstawiać się normom, zakazom, tworzyć sobie nową tożsamość.

Dużą pokusą dla dzieci są różnego rodzaju gry komputerowe (symulacyjne, strategiczne, zręcznościowe, wojenne, strzelaniny, przygodowe, sportowe, edukacyjne), które zmieniają obraz rzeczywistego świata.

Analizując edukacyjno-terapeutyczne znaczenie gier komputerowych, trzeba zauważyć, że wiele z nich zawiera treści antyspołeczne, które wzbudzają w graczach przemoc i agresję. Niektórzy rodzice uważają, że agresja w grach stanowi tylko zabawę i nie przynosi szkody. Dziecko identyfikuje się jednak z bohaterami, mówi do nich, krzyczy, ucieka i w taki sam sposób zachowuje się w świecie rzeczywistym — automatycznie i nieświadomie przenosi swoje zachowania na środowisko.

Aktywność neuronów sprawia, że wirtualne obrazy i dźwięki wywierają identyczne skutki jak w rzeczywistości (Ulfik-Jaworska, 2005, s. 10 i nast.). W świecie wirtualnym obowiązują także prostsze zasady niż w świecie realnym, niewymagające zbytniego angażowania sfery intelektualnej, co może wpływać na osłabienie myślenia twórczego (Łaszewska, 2001, s. 37–40).

Teorie psychologiczne opisujące związek między przemocą występującą w grach komputerowych a zachowaniami agresywnymi zwracają uwagę na różne aspekty. Pierwsze podejście akcentuje, że oglądanie scen przemocy w grach

komputerowych umożliwia doznanie katharsis — oczyszczenia ze stresów, i bezpieczne rozładowanie agresji. Według innego przez oglądanie obrazów przemocy tracimy zdolność empatii, następuje zubożenie emocjonalne, nasilenie się wrogości wobec innych.

W grach rywalizują ze sobą dzieci, które chodzą razem do szkoły, bawią się na podwórku, a gdy wracają do domów, siadają przed komputerem i zaczynają życie w świecie wirtualnym (Kozak, 2011, s. 5 i nast.).

Oddziaływanie gier komputerowych zależy od wielu czynników, wśród których nadrzędne znaczenie ma treść gier, czas, wiek grającego i temperament, ale przede wszystkim cechy osobowości i środowisko rodzinne.

W ostatnich latach poważnym problemem psychologiczno-społecznym i pedagogicznym stała się przemoc rówieśnicza z użyciem mediów elektronicznych.

W związku z coraz większą dostępnością nowych mediów konflikty rówieśnicze przenoszą się często do internetu i rozwiązywane są w formie cyberprzemocy. Agresja elektroniczna polegająca na stosowaniu przemocy przy użyciu technologii informacyjnych i komunikacyjnych, takich jak Internet i telefony komórkowe, pojawiła się na przełomie XX i XXI w., a jej głównymi formami było uporczywe nękanie, szantażowanie, straszenie, publikowanie i rozsyłanie kompromitujących informacji, zdjęć, filmów oraz podszywanie się w sieci pod kogoś. Do działań tego typu wykorzystywana jest głównie poczta elektroniczna, czaty, blogi, serwisy społecznościowe, strony internetowe, grupy dyskusyjne, Facebook, SMS-y i MMS-y. W odróżnieniu od tradycyjnej przemocy (*bullying*) zjawisko cyberprzemocy charakteryzuje się anonimowością sprawców, szybkością rozpowszechniania informacji, ich trwałością, powtarzalnością, kopiowalnością, powszechną dostępnością i narażeniem na atak niezależnie od miejsca, czasu, pory roku, wykorzystaniem wirtualnej publiczności, a także niskim poziomem kontroli społecznej (Pyżalski, 2008, s. 2–10). Rozsyłanie kompromitujących materiałów, włamywanie się na konta pocztowe i komunikacyjne, przekazywanie otrzymywanych danych i zapisów rozmów, czyli kopiowanie e-maili, to problemy niosące poważne konsekwencje.

Choć ta forma przemocy nie zostawia śladów na ciele, czyni jednak poważne szkody w psychice dziecka. Pojawia się złość, bezradność, wstyd, upokorzenie, strach, depresja, wycofanie, natrętne myśli, autoagresja. Dochodzi nawet do samobójstw wśród dzieci i młodzieży. Znęcanie się nad ofiarami w ukryciu za internetowym pseudonimem, bez możliwości konfrontacji, jest łatwiejsze i bezpieczniejsze dla sprawców, którzy często czują się bezkarni i pewni siebie (Pyżalski, 2012, s. 119–130). Podszywanie się pod kogoś, włamywanie się na czyjeś konto na portalach społecznościowych, tworzenie obrażających i wulgarnych stron internetowych lub blogów, pisanie obraźliwych komentarzy, umieszczanie nieprzyzwoitych zdjęć, przesyłanie gróźb drogą e-mailową lub esemesową to

niebezpieczne sposoby rozładowania napięcia, stresów, a niekiedy forma rozrywki i dobrej zabawy (tamże).

W Polsce problem przemocy rówieśniczej w sieci rozpoznany został w 2007 r. przez Fundację Dzieci Niczyje, podczas badań „Przemoc rówieśnicza a media elektroniczne”, które objęły dzieci w wieku 12–17 lat. Okazało się, że najczęstszymi formami przemocy była przemoc werbalna w postaci wulgarnych wyzwisk, poniżania, ośmieszania, straszenia czy szantażu za pomocą internetu i telefonów komórkowych — dotyczyło to aż 52% uczniów, a połowa z nich nie informowała nikogo o tego typu zachowaniach. Ponad połowa (57%) przyznała, że była obiektem rozpowszechnianych wbrew ich woli zdjęć lub filmików, a 14% przyznało, że doświadczyło publikacji kompromitujących materiałów od osób anonimowych lub podszywających się pod innych (Wojtasik, 2010, s. 6–10).

Działania profilaktyczne wobec cyberprzemocy we współczesnej szkole

Problem cyberprzemocy jest coraz częściej tematem programów profilaktycznych w polskich szkołach. Dzieci zazwyczaj nie uświadamiają sobie, jak krzywdzące mogą być takie działania, a często pozostają same z problemem.

Ujawnienie zjawiska cyberprzemocy wymaga podjęcia w szkole konkretnych działań interwencyjnych, których początkiem jest uświadomienie całej społeczności uczniowskiej, a także rodzicom zasad bezpiecznego korzystania z nowoczesnych technologii komunikacyjnych oraz opracowanie procedury reagowania na zjawisko cyberprzemocy i podejmowanie interwencji w każdym ujawnionym przypadku. Wyeliminowanie zachowań agresywno-przemocowych powinno opierać się na kilku podstawowych zasadach.

Pierwszym warunkiem skutecznej profilaktyki jest stworzenie życzliwego i zintegrowanego środowiska klasowego, opartego na przyjaźni, zrozumieniu i tolerancji oraz dobrych relacjach między uczniami a nauczycielem, co jest ważnym środkiem prewencji.

W każdej szkole muszą istnieć wyraźnie wytyczone granice akceptowanych zachowań, czytelny system norm współżycia społecznego i zrozumiałe konsekwencje w przypadku złamania zasad. Niezbędnym warunkiem w profilaktyce cyberprzemocy jest uświadomienie uczniom zagrożeń płynących z użytkowania internetu i telefonii komórkowej oraz uczenie bezpiecznego z nich korzystania. Dlatego rolą szkoły jest edukacja multimedialna uczniów, co wynika z podstawy programowej kształcenia ogólnego¹.

---

¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 2008 r. w sprawie podstawy programowej, DzU, 2009, nr 4, poz. 17.

Każda szkoła powinna mieć określoną procedurę reagowania w przypadku ujawnienia cyberprzemocy, która musi uwzględniać: ustalenie okoliczności zdarzenia, zabezpieczenie dowodów, identyfikację sprawcy, działania wobec sprawcy cyberprzemocy, zastosowanie środków dyscyplinarnych, działania ochronne wobec ofiary cyberprzemocy w postaci wsparcia psychicznego i porady. Profesjonalną opieką należy otoczyć także świadków zdarzenia uczestniczących w ustalaniu przebiegu zajścia, aby nie narazić ich na zemstę i groźby ze strony sprawcy. Postępowanie interwencyjne wymaga od nauczycieli profesjonalnego podejścia, dyskrecji, zrozumienia sytuacji ofiary i świadków cyberprzemocy (Borkowska, Macander, 2010, s. 12–20).

Obecnie polskie prawo nie zapewnia w pełni skutecznej ochrony małoletnich przed cyberprzemocą, ale wykorzystując istniejące regulacje, można w pewnym zakresie chronić małoletnie ofiary przemocy w internecie, niezależnie od jej formy. Konstytucja RP, Konwencja o Prawach Dziecka, kodeks cywilny chronią prawa dziecka, a w przypadku ich łamania sprawca ponosi konsekwencje na drodze karnej lub cywilnej (w przypadku dzieci wszystkie działania prawne realizują rodzice lub opiekunowie).

Najczęstszą formą cyberprzemocy jest naruszenie dóbr osobistych, a w szczególności nazwiska, pseudonimu i wizerunku oraz czci bez zgody i wiedzy ich właściciela. Bezprawne używanie wizerunku dziecka przez zamieszczanie i rozsyłanie ośmieszających i upokarzających zdjęć czy filmików jest naruszeniem dóbr osobistych, a wizerunek podlega ochronie prawnej. Naruszenie czci (zniesławienie, znieważenie) to zachowania uwłaczające czyjejś godności przez pomówienia, oszczerstwo lub znieważanie wulgaryzmami — jest to najczęstsza forma cyberprzemocy wśród młodszych uczniów, podlegająca karze.

Inną formą przemocy internetowej są włamania do kont e-mailowych, profili w serwisach społecznościowych, na blogi, zmiana haseł, dokonywanie zmian w treści czy wyglądzie strony, profilu, dodawanie lub usuwanie zdjęć, niszczenie, uszkodzenia. Szczególnie niebezpieczną formą cyberprzemocy są groźby przez internet lub telefon komórkowy w celu wymuszenia określonego działania oraz nękanie, czyli wielokrotne powtarzanie jakiegoś komunikatu, obrazów, linków itp. wbrew woli odbiorcy (Podlewska, Sobierajska, 2010, s. 45–53).

Cyberprzemoc powinna podlegać sankcjom określonym w wewnętrznych przepisach szkoły. Ich celem jest zahamowanie przemocy i zapewnienie poczucia bezpieczeństwa poszkodowanemu uczniowi, wzbudzenie refleksji na temat takiego zachowania, zrozumienie krzywdy i powstrzymanie się przed podobnymi czynami. Podejmując decyzję o karze, należy brać pod uwagę rozmiar i rangę szkoły, zakres upublicznienia, czas trwania prześladowania, świadomość popełnionego czynu, motywację sprawcy i rodzaj rozpowszechnionego materiału.

W zakresie bezpiecznego wykorzystania szkolnej infrastruktury sieciowej istotną funkcję pełnią opiekunowie pracowni komputerowych, a każdy obszar

działania komputerów powinien mieć wyznaczonego stałego opiekuna. Postulaty szkoły bezpiecznej pod względem funkcjonowania struktury informatycznej wymagają fachowego nadzoru i wysokich kwalifikacji (Stachecki, 2010).

Celem przeprowadzonych badań było zebranie informacji na temat wiedzy nauczycieli starszych klas szkół podstawowych (N = 172) dotyczącej zjawiska cyberprzemocy. Zwrócono się do nich z pytaniem, co to jest cyberprzemoc i jakie są jej formy. 84% nauczycieli znało to pojęcie, a 16% nie umiało jasno określić jego znaczenia.

Tabela 1. Formy cyberprzemocy znane nauczycielom (pytanie wielokrotnego wyboru) (N = 172)

Lp.	Forma cyberprzemocy z wykorzystaniem internetu i telefonów komórkowych	Badani nauczyciele	
		L	[%]
1.	Przesyłanie wulgarnych tekstów i zdjęć	136	73
2.	Poniżanie, upokarzanie, ośmieszanie	121	70
3.	Podszywanie się, podawanie się za kogoś innego	93	54
4.	Straszenie i szantażowanie	84	43
5.	Rozmowy i spotkania z osobami poznanymi w sieci	51	29
6.	Nie spotkałam się z cyberprzemocą	9	5

Nauczycielom cyberprzemoc kojarzy się głównie z przesyłaniem wulgarnych tekstów czy zdjęć (73%) oraz poniżających i ośmieszających komunikatów (70%). Na podszywanie się i podawanie za kogoś innego zwróciło uwagę 54% nauczycieli, na straszenie i szantażowanie uczniów — 43%, a na rozmowy i spotkania z osobami poznanymi w sieci — 29%.

Choć nauczyciele znają różne formy cyberprzemocy, to większość twierdzi, że w ich szkole nie występują takie zjawiska (35%).

Tabela 2. Formy cyberprzemocy wśród uczniów szkół podstawowych w opinii nauczycieli (pytanie wielokrotnego wyboru) (N = 172)

Lp.	Formy cyberprzemocy	L	[%]	N = 111
1.	W naszej szkole nie występuje	61	35	
2.	Wysyłanie obraźliwych SMS-ów i e-maili	49	44	
3.	Podszywanie się pod kogoś innego	28	25	
4.	Zastraszanie	18	16	
5.	Przesyłanie nieprawdziwych informacji w celu wywołania niepokoju	16	14	

44% nauczycieli zetknęło się w szkole ze zjawiskiem cyberprzemocy w formie wysyłania przez uczniów obraźliwych SMS-ów i e-maili swoim kolegom;

28% twierdzi, że uczniowie zgłaszali, że podszywano się pod kogoś innego w celu przekazania nieprawdziwych informacji i wywołania niepokoju (14%), a 16% było zastraszanym. Większość uczniów jednak nie zgłasza nauczycielom przemocy, której doświadczają w sieci, a nauczyciele najczęściej dowiadują się o tym przypadkowo.

Pytani o sposoby przeciwdziałania cyberprzemocy na terenie szkół, nauczyciele wymieniali różne formy profilaktyki. Była to przede wszystkim profilaktyka pierwszorzędowa, skierowana do wszystkich uczniów i dotycząca różnych zachowań ryzykownych, prowadzona głównie w formie zajęć informacyjnych, pogadanek, filmów (98%), ulotek, gazetek (74%) oraz akcji ogólnoprofilaktycznych podczas apele, konkursów czy festynów (65%).

Tabela 3. Sposoby przeciwdziałania cyberprzemocy na terenie szkoły (N = 172)

Lp.	Formy profilaktyki	L	[%]
1.	Zajęcia informacyjne, pogadanki, filmy, prelekcje dotyczące zachowań ryzykownych	140	98
2.	Działania informacyjne, ulotki, gazetki, tablice	127	74
3.	Akcje profilaktyczne; apele, konkursy, festyny	113	65
4.	Zajęcia warsztatowe przygotowane przez pedagogów ze szkoły lub specjalistów	85	49
5.	Rozmowy indywidualne, porady	79	46
6.	Przeprowadzanie ankiet wśród uczniów w celu diagnozy problemu	77	44
7.	Zajęcia integrujące klasy	68	39
8.	Pedagogizacja rodziców z zakresu cyberprzemocy	51	23
9.	Prowadzi się oddzielne zajęcia profilaktyczne o cyberprzemocy	11	7

49% nauczycieli twierdzi, że formą profilaktyki mogą być zajęcia warsztatowe prowadzone przez pedagogów szkolnych lub innych specjalistów, 46% — że porady i indywidualne rozmowy, 44% — że taką formą jest przeprowadzanie ankiet wśród uczniów w celu zdiagnozowania problemu. Część nauczycieli (39%) wymieniła zajęcia integrujące klasę, a 23% zwróciło uwagę na pedagogizację rodziców jako na formę profilaktyki. Niewielka część nauczycieli (7%) stwierdziła, że w ich szkołach prowadzi się specjalne zajęcia na temat przemocy rówieśniczej w sieci.

Podsumowanie

Jednym z ważnych zadań współczesnej szkoły są działania wychowawczo-profilaktyczne, wynikające z Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej².

Działalność edukacyjno-wychowawcza i profilaktyczna szkoły określona jest przez: zestaw programów nauczania, program wychowawczo-opiekuńczy szkoły oraz program profilaktyczny, dostosowany do potrzeb uczniów oraz środowiska, w którym funkcjonują. Tematyka programów profilaktycznych dotyczy nie tylko przeciwdziałania uzależnieniom, przemocy w szkole i poza nią, ale również nowych zjawisk pojawiających się w związku z rozwojem technologii informatycznych. Uzależnienie od komputerów, telefonów komórkowych i cyberprzemoc to coraz częstsze zjawiska występujące wśród młodszych uczniów. Większość nauczycieli zdaje sobie sprawę z niebezpieczeństw wynikających z cyberprzemocy, zna jej formy, rzadko jednak styka się bezpośrednio z tym zjawiskiem, twierdzi, że w ich szkołach nie występuje taka forma przemocy. Z dużym prawdopodobieństwem należy sądzić, że uczniowie nie zgłaszają nauczycielom przypadków tego typu przemocy (co podkreślają nauczyciele) i pozostają z tym problemem sami, co stanowi zagrożenie dla ich zdrowia psychicznego.

W szkołach prowadzone są różne działania profilaktyczne skierowane do ogółu uczniów, w niewielu prowadzone są specjalistyczne zajęcia dotyczące cyberprzemocy.

Niebezpieczne zjawiska związane z przemocą elektroniczną mogą narastać wśród starszych uczniów, dlatego w okresie wczesnoszkolnym najlepsze efekty może przynieść profilaktyka kreatywna, ukierunkowana na wspomaganie i aktywizowanie, dzięki czemu uczniowie poradzą sobie z różnymi zagrożeniami, których nie udało się wyeliminować na drodze profilaktyki defensywnej. W nowoczesnej profilaktyce chodzi o podjęcie działań wyprzedzających, przez wzmacnianie czynników chroniących. Dużą wagę przywiązuje się do współpracy z rodzicami, a nowoczesne programy profilaktyczne muszą być szeroko zakresowe, dokładnie planowane, systematycznie modyfikowane i ewaluowane.

Bibliografia

- Augustynek, A. (2003). *Psychologiczne aspekty korzystania z Internetu*. W: L. Haber (red.), *Formowanie się społeczności informacyjnej*. Kraków: Tekst-Graf.
- Augustynek, A. (dostęp 2016). *Kryteria diagnostyczne rozpoznania zespołu uzależnienia od Internetu*. www.psychologia.net.pl/artykuł.php (dostęp: 30 VIII 2016).
- Błachnio, A., Przepiórka, A., Rowiński, T. (2014). *Dysfunkcjonalne korzystanie z Internetu — przegląd badań*. „Psychologia Społeczna”, 9, nr 4 (31).

---

² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 stycznia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego, DzU, 2012, poz. 977.

- Borkowska, A., Macander, D. (2010). *System reagowania w szkole na ujawnienie cyberprzemocy*. W: Ł. Wojtasik (red.), *Jak reagować na cyberprzemoc. Poradnik dla szkół*. Wyd. 2. [Warszawa]: Fundacja Dzieci Niczyje, s. 12–20.
- Ćwięk, M. (2003). *Uzależnienie od komputera i Internetu*. „Nowe w Szkole”, nr 7/8.
- Dziewiecki, M. (2000). *Profilaktyka integralna w szkole*. W: tenże (red.), *Nowe przesłanie nadziei. Poradnik duszpasterstwa trzeźwości*. Wyd. 2. Warszawa: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, s. 21–40.
- Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. (2003). [Red. T. Pilch i in.]. T. VI. Warszawa: Żak.
- Kozak, S. (2011). *Patologie komunikowania w Internecie. Zagrożenia i skutki dla dzieci i młodzieży*. Warszawa: Difin.
- Laszewska, A. (2001). *Niebezpieczne gry z myszką*. „Edukacja i Dialog”, nr 4.
- Podlewska, J., Sobierajska, W. (2010). *Prawna ochrona dzieci przed cyberprzemocą. Analiza przepisów prawnych. Doświadczenia Helpline.org.pl*. W: Ł. Wojtasik (red.), *Jak reagować na cyberprzemoc. Poradnik dla szkół*. [Warszawa]: Fundacja Dzieci Niczyje.
- Przewłocka, J. (2015). *Bezpieczeństwo uczniów i klimat społeczny w polskich szkołach. Raport z badania*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych. <http://www.ibe.edu.pl/pl/o-instytucie/aktualnosci/525-przemoc-w-polskiej-szkole> (dostęp: VI 2016).
- Pyzalski, J. (2012). *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*. Wyd. 2. Kraków: Impuls.
- Pyzalski, J. (2008). *Agresja elektroniczna dzieci i młodzieży — różne wymiary zjawiska*. „Remedium”, nr 9.
- Pyzalski, J. (2013). *Rodzina i szkoła a przeciwdziałanie zaangażowaniu młodych ludzi w ryzykowne zachowania online*. „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka”, 12, nr 1.
- Raport metodologiczny — „Bezpieczeństwo w szkole, klimat szkoły, klimat klasy”*. Wrzesień 2015. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych. <http://produkty.ibe.edu.pl/docs/inne/ibe-analizy-06-2015-rm-bezpieczenstwo-i-klimat.pdf> (dostęp: VI 2016).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 2008 r. w sprawie podstawy programowej. DzU, 2009, nr 4, poz. 17.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 stycznia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego, DzU, 2012, poz. 977.
- Rylke, H., Tuszewski, T. (2004). *Powrót do źródeł. O profilaktyce w szkole*. Kielce: Oficyna Wydawnicza Nauczycieli.
- Stachecki, D. (2010). *Postulaty w zakresie bezpiecznej szkolnej infrastruktury informatycznej. Opis zaleceń na przykładzie praktyki*. W: Ł. Wojtasik (red.), *Jak reagować na cyberprzemoc. Poradnik dla szkół*. Wyd. 2. [Warszawa]: Fundacja Dzieci Niczyje.
- Szymańska, J., Zamecka, J. (2002). *Przegląd koncepcji i poglądów na temat profilaktyki*. W: G. Świątkiewicz (red.), *Profilaktyka w środowisku lokalnym*. Warszawa: Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii.
- Ulfik-Jaworska, L. (2005). *Komputerowi mordercy. Tendencje konstruktywne i destruktywne u graczy komputerowych*. Lublin: Wyd. KUL.
- Wojtasik, Ł. (2010). *Cyberprzemoc — charakterystyka zjawiska*. W: tenże (red.), *Jak reagować na cyberprzemoc. Poradnik dla szkół*. Wyd. 2. [Warszawa]: Fundacja Dzieci Niczyje.
- Wołpiuk, A. (2003). *Uzależnienie od Internetu jako nowy problem pomocy psychologicznej*. „Problemy Poradnictwa Psychologiczno-Pedagogicznego”, nr 1.